

IV Дио

**БРИГАДА У ВРИЈЕМЕ
БИТКЕ НА НЕРЕТВИ**

1. ПРЕДАХ И СРЕБИВАЊЕ

У фебруару и марту се, упоредо са борбама, одвијао интензиван војно-организациони, политички и културно-просвјетни рад у бригади, и у одредима: Бирчанском, Мајевичком и Сремском.

Уз штаб бригаде у Шековићима су се налазили и чланови Покрајинског комитета КПЈ и Главног штаба БиХ, који су руководили свим јединицама на простору источне Босне.

Народноослободилачки одбор у Шековићима је дјеловао на цијелом ослобођеном и полуослобођеном Бирчу. Народ власеичког, кладањског, зворничког и сребреничког среза и из удаљених крајева Романије, долазио је у Шековиће због разноврсних послова. Свакодневно су пред зградом НОО и Команде мјеста долазиле групе сељака да траже савјет, ријеше какво спорно питање или замјене своје производе за кукуруз или неку другу робу. Каравани који су у фебруару, а нарочито у марту, често долазили са Мајевице, доносили су веће количине жита, масноћа и других артикала. Дио ових намирница дијелио је НОО сиромашним сељацима, или их је замјењивао за со, вуну, кожу, сукно итд., према потребама јединица. Те зиме се у Бирчу, а и на Романији, нарочито на Гласинцу, оскудијевало у храни, па су бројне опљачкане партизанске породице гладовале. Како је на Мајевици било довољно жита, а редовно су пристизале нове количине из Срема, организовано је пребацивање у Шековиће, које је било везано са многим тешкоћама на путу од Мајевице до Бирча. За транспортавање је био

потребан велики број товарних коња, а путеви, који су водили кроз планинске врлети и преко Спречке долине, били су несигурни због честих непријатељевих засједа. Тако је живот пратилаца био у сталној опасности, јер је караван често нападан или засипан ватром усташа, легије и четника.

Прилив нових бораца у бригаду био је велики. За непун мјесец дана формирана су још два батаљона, бројно су порасли Мајевички и Бирчански одред, а Сремски је свакодневно из Срема добијао десетине нових бораца.

До пораста броја нових бораца дошло је због позитивног развоја унутрашње војно-политичке ситуације. Ширење устанка у цијелој земљи, затим стварање АВНОЈ-а, а посебно велики успјеси наше војске у Босанској крајини, Хрватској, као и све већи успјеси у источној Босни, утицало је да широке народне масе на Мајевици, у Бирчу, па и на Романији, увиде и повјерују да ће их једино народноослободилачка борба довести до националног и социјалног ослобођења.

У току јануара и фебруара 1943. године формирана су још два батаљона: Гласиначки и Бирчански. Тако су половином фебруара у саставу бригаде били: 1. батаљон — Романијски, 2. батаљон — Мајевички, 3. батаљон, 4. батаљон — Бирчански, 5. батаљон — пратећи, 6. батаљон — Гласиначки.

Шести (Гласиначки) батаљон је формиран од бораца Романијског одреда, углавном са Гласинца и околине Рогатице, још крајем децембра 1942., на Романији. У јануару 1943. у батаљон је ушла комплетна чета Милићана, па је имао три чете, са око 170 бораца. За команданта је одређен Марко Ећимовић, за политичког комесара Весо Рацковић, за замјеника команданта Рајко Сарих, а за замјеника политичког комесара Саво Прећа.

Четврти (Бирчански) батаљон је формиран од 1. батаљона Бирчанског одреда, а у састав бригаде ушао је половином фебруара, када је 4. (Посавски) батаљон враћен у састав Сремског одреда. Имао је око 200 бораца. Командант је био Борћо Симић, политички комесар Слободан Бобар, замјеник команданта Мелентије

Бошњак, замјеник политичког комесара Никола Мاستилица, интендант Рајко Мичић и референт санитета Ханика Алтарац Вуја.

Група мајевичких ударних батаљона формирана је 25. марта 1943. године. У њен састав је ушао 2. батаљон (Мајевички) 6. бригаде, па је тако 6. бригада крајем марта имала пет батаљона: Први (Романијски), Други (раније Трећи), Трећи (Гласиначки), Четврти (Бирчански) и Пети (пратећи), са преко 800 бораца, а од наоружања: 2 бацача 81 мм, 8 митраљеза, око 50 пушкомитраљеза и остало пушке и бомбе.

Бирчански одред је такође ојачао, и поред тога што је један његов батаљон ушао у састав бригаде. Послије успјешних борби у долини Спрече, формиран је Спречански батаљон, као 2. батаљон одреда, јачине око 100 бораца на челу са командантом Жарком Вуковићем Пуцарем и политичким комесаром Николом Андрићем. Први батаљон Бирчанског одреда имао је око 150 бораца, распоређених у три чете. Командант 1. батаљона је био Драго Мелезовић, а политички комесар Тешо Петровић. Штаб одреда су сачињавали командант Милош Зекић и политички комесар Раде Јакшић.

Бригада је у току 1942. и до прољећа 1943. године дјеловала самостално на подручју источне Босне, уз помоћ руководиоца из Покрајинског комитета Партије и Главног штаба НОВ и ПО за БиХ, јер директне везе са Врховним штабом није било. Посљедњи извјештај о дјеловању 6. бригаде Врховни штаб је добио од Светозара Вукмановића, када је, крајем септембра 1942. године, кренуо са Мајевице и преко Тузле и Сарајева стигао у Врховни штаб. Приликом формирања 1. босанског корпуса у његов састав је ушла 6. бригада и сви партизански одреди у источној Босни. Цитирамо наредбу Врховног штаба бр. 93 од 9. новембра 1942. године:

„Од оружаних снага Народноослободилачке војске на територији Босне формира се Штаб I босанског народноослободилачког ударног корпуса. У састав овог корпуса улазе: IV и V НОУ дивизија и Шеста народноослободилачка ударна бригада источне Босне. Под ко-

манду I босанског НОУ корпуса стављају се и сви партизански одреди на територији Босне.¹

Међутим, због специфичне ситуације до реализације овог наређења у источној Босни није дошло.

2. НАРЕБЕЊЕ ВРХОВНОГ ШТАБА ЗА ПОКРЕТ ПРЕМА ГЛАВНОЈ ОПЕРАТИВНОЈ ГРУПИ НОВ И ПОЈ

Половином фебруара вођена је свом жестином битка на Неретви. Артиљеријска канонада са Горњег Вакуфа чула се у Бирчу. „Слободна Југославија“ је прекинула наређење Врховног команданта да све јединице НОВ и ПОЈ појачају своју активност и на тај начин олакшају ситуацију Главне оперативне групе.

У том смислу је одлучено да бригада и Бирчански одред нападну на упоришта између Тузле и Кладња: Ступаре, Матијевиће, Лончић и Бргуле, која су штитила тузлански водовод и жељезничку пругу којом су Нјемци извлачили дрво из планине Коњух.

Напад је извршен ноћу 16/17. фебруара. Непријатељ је пружио слаб отпор и сва ова мјеста су још у току ноћи заузета. Заробљено је десетак непријатељевих војника, а заплијењено је нешто оружја и муниције и веће количине хране. Прекинута је жељезничка пруга и телефонске везе, а водовод је оштећен.

Штаб бригаде је, са друговима из Покрајинског комитета и Главног штаба, планирао акције са ограниченим циљевима. Оцијењено је да слиједећи потез треба да буду припреме за ослобођење Кладња, јер је у овом мјесту сазријевала ситуација да се домаћа легија „бојна бранитеља Кладња“ принуди на капитулацију.

Тих фебруарских дана био је присутан још један проблем. Исхрана нараслих јединица и снабдијевање становништва у Бирчу је сваким даном бивало теже. Због тога се рачунало на испомоћ Мајевице и Срема. Два батаљона бригаде, Четврти (Бирчански) и Шести (Гласиначки) упућени су на Мајевицу, као пратња повећег каравана који је требало да пренесе храну са Ма-

¹ Зборник II, књ. 1 стр. 247.

јевице у Шековиће. Са батаљонима су на Мајевицу кренули и Рођко Чолаковић, Угљеша Даниловић и Перо Косорић. Бригада је остала у Бирчу са свега три батаљона.

Данас можемо рећи да би ангажовање наших снага на непријатеља у гарнизонима око Тузле била најбоље изражена помоћ Главној оперативној групи на Неретви. За такав подухват су недостајали услови јединственог руковођења и командовања са осамостаљеним јединицама (три одреда и бригада), а тиме и ангажовања борбених снага од преко 2500 бораца. Зрелост војног руководства у то вријеме није била достигла операгивни ниво и одговарајући квалитет у организацији командовања.

Радио-станица „Слободна Југославија“ пренијела је 22. фебруара наређење — у ствари поруку Врховног штаба. Порука је гласила „друг Исо из источне Србије, одмах да са друговима крене на мјесто гдје су Фићи смрзле ноге“. То је значило да Исо Јовановић са јединицама крене према Игману, гдје су промрзли борци 1. пролетерске бригаде у вријеме игманског марша.

Ово наређење је измијенило све планове. Требало је што прије кренути у правцу Калиновика, па су одмах упућени курири на Мајевицу са наређењем да се 4. и 6. батаљон бригаде и Мајевички одред врате у Бирач. Батаљони бригаде су стигли у Шековиће крајем фебруара, а Мајевички одред почетком марта.

Тих дана, крајем фебруара вођене су у шумаревој кући у Шековићима, дуге расправе како извршити наређење Врховног штаба. Искристалисала су се два мишљења, двије процјене. Прво, да треба свим снагама напасти на спољна упоришта око Тузле (Живинице), Бурђевик, Лукавац, Цапарде) и тако довести непријатеља у ситуацију да интервенише са јачим снагама. Претпостављало се да би то могле бити дијелом снаге са Неретве; и друго, да бригада, појачана са батаљоном Мајевичког одреда, одмах крене у правцу Калиновика, а да остале наше снаге остану на простору сјевероисточне Босне. Преовладала је друга варијанта.

Међутим, развој даљих догађаја — напад романијских четника на Шековиће — одложио је покрет

бригаде према Калиновику. Изгледа да су и Нијемци открили смисао поруке упућене преко „Слободне Југославије" и наредили четницима да нападну на Шековиће, како би спријечили, или барем одложили, одлазак бригаде.

Четнички напад на Шековиће је одложио одлазак бригаде према Калиновику до првих дана марта, а покрет је, из других разлога, услиједио тек после мјесеца дана — почетком априла — када је битка на Неретви већ била завршена.

3. НАПАД ЧЕТНИКА НА ШЕКОВИНЕ

Последњи дани фебруара су протекли у урбаним припремама за покрет према наређењу Врховног штаба. Припремане су резерве хране, крпила се одјећа и обућа, сређивала комора итд. Бирчански батаљон се тих дана вратио са Мајевце, одакле је допратио комору са храном.

Међутим, ове припреме је пореметио непријатељ. Већ око 25. фебруара, преко везе у Тузли и Сарајеву, добијени су подаци да се припрема напад на Шековиће. Према тим подацима, требало је да у нападу учествују романијски четници, Нијемци и усташе. Извиђачке патроле прикупиле су податке о концентрацији четника на Романији, а цестом Тузла—Зворник појачан је саобраћај и откривене су нове јединице. У Бирчу су се тада налазила свега четири батаљона и Бирчански одред, а сваког часа требало је да стигну батаљони са Мајевце.

Из непријатељеве архиве цитирамо дневни извјештај од 28. фебруара 1943. који је команда 2. домобранског збора послала министарству оружаних снага НДХ:

„Област Цапарди: подузете су мјере да се Мајевичкој комунистичкој скупини онемогући прелазак у правцу југа—Шековиће (25 Ј. 3. Зворник).
Према извјешћу четника намјерава око 5000 четника I. III 1943. из простора Жеравица (20 Ј. Шековићи) напасти комунистичку бригаду Шековићи ..²

² Архив VII, к. 21, рег. бр. 1/1—44.

>; ; •

Трећа домобранска дивизија је тих дана појачала своје снаге у упориштима на цести Тузла—Зворник, да би спрјечила прелазак партизанских батаљона са Мајевице у Бирач. Партизанска обавјештајна служба је прецијенила ове мјере, тако да се претпостављало да предстоји заједнички напад романијских четника са југа, а Нијемаца и домобрана са сјевера. Оваква процјена је условила и распоред снага.

У нападу су учествовали романијски четници и четници из Радаве (око 1500 до 2000 људи). Сви су се концентрисали на Јавору, одакле су се спустили у долину ријеке Дрињаче и напали у два правца:

— десна колона, четници Милоша Нелоње, нападала је десном обалом Дрињаче, правцем Станимировићи—Врело—Подцрковина—Рудиште;

— лијева колона — четници са Романије, под командом Милорада Момчиловића, нападала је лијевом обалом Дрињаче; правцем Јасен—Стрмица—Шековићи.

За четничким јединицама се кретала велика комо-ра од око 200 товарних коња, који су мобилисани са читаве Романије, јер су, сигурни у успјех, рачунали на пљачку у Шековићима.

Распоред наших снага био је слиједећи:

— 2. батаљон је заузео положаје на лијевој обали Дрињаче, код села Јасен и Бетањ;

— 3. батаљон је запосјео положаје на десној обали ријеке Тишће;

— 1. и 4. батаљон запосјели су положаје Борогово и Бунарић, према долини Спрече, јер се на основу података цијенило да непријатељ има намјеру да напада и са овог правца;

— Бирчански одред се налазио у резерви у Шековићима.

Намјера браниоца је била да сачека, на основу почетних борби, развој ситуације и да види да ли ће непријатељ од правца Тузле бити активан. Четнике пустити у долину Дрињаче па их концентричним нападом тући.

Четници су почели напад 2. марта. Првог дана су напредовали, и како нису наилазили на јак отпор дру-

гог дана су били слободнији. Тога дана (3. марта), послије подне, њихова десна колона је заузела села Врело и Подцрквину и угрозила Столице и остале важне положаје који доминирају десном обалом Дрињаче изнад Шековића. Трећи батаљон се храбро борио, али су га надмоћнији четници сталним обухватима приморали на одступање. Касно поподне убачена је резерва, Бирчански одред, који је стигао у одлучујућем моменту. Смјели противнапад одреда и 3. батаљона натјерао је четнике на одступање према ријеци Тишчи, а мрак је прекинуо гоњење.

Четничка лијева колона је крајем дана постигла мањи успјех, и у борбеном распореду стигла је до линије села Тупанари—Поповићи, Јаворник, Змајевац (к. 1017). Други батаљон се повлачио под борбом, увлачећи нападача све дубље у долину Дрињаче према Шековићима.

Од правца Тузле и Цапарда непријатељ није био активан, и тог дана је било јасно да са те стране не постоји опасност од напада.

Другог дана борбе (3. марта) стигли су са Мајевице Мајевички одред и Гласиначки батаљон. Они су допратили повећу комору и уз пут, у долини Спрече, нису наишли на непријатеља.

Првом батаљону Мајевичког одреда и Гласиначком батаљону бригаде наређено је да одмах из села Рашева, гдје су стигли 3. марта ујутро, продуже преко села Жепинића, Јавора и Акмачића, и 4. марта, пред зору, нападну на лијеви бок четничког распореда на Јаворнику.

Четврти (Бирчански) батаљон бригаде је са Борогова повучен у бпшту резерву у Шековиће. Групи батаљона (3. батаљон бригаде и комплетан Бирчански одред) која се налазила на лијевом крилу борбеног распореда, у селима Врела и Подцрквина, наређено је да послије пола ноћи настави напад и да у зору, 4. марта, овлада прелазима на ријеци Дрињачи код села Бетањ и Јасен.

Четиници су се у току ноћи 3/4. марта раскомотили. У рану зору 4. марта, десна група батаљона под командом Пере Косорића изненадила их је на Јаворни-

ку у тренутку када су се постројавали. Изненадан јуриш Гласиначког батаљона изазвао је међу четницима пометњу. Но, како је у нападу учествовао само Гласиначки батаљон, јер 1. батаљон Мајевичког одреда још није био пристигао, четници су се средили и извршили противнапад. Гласинчани су се одржали на својим положајима до пристизања 1. батаљона Мајевичког одреда и 2. батаљона бригаде. Поновни противнапад, са три батаљона, је успио и четници су натјерани у бјекство. То је било безглаво бјежање у правцу села Јасен и прелаза на ријеци Дрињачи, да би се што прије ухватили планине Јавора. Том приликом су четници бацали оружје и опрему, а комора је закрчила прелазе на ријеци Дрињачи, па се на њима направила грзва у којој се утопило доста четника.

Лијева колона је закаснила. Курир, који је носио наређење да се противнапад изведе још у току ноћи, је залутао. Тако је командант ове групе батаљона, Милош Зекић, примио наређење тек у зору 4. марта. Захваљујући овој омашци четници нису доживјели нове Малешевце, јер док је лијева колона стигла до села Јасен и Бетањ, њихова главнина је успјела да се пребаци преко Дрињаче и ухвати планине.

У овим борбама је убијено око 80 четника, рањено много више, а заробљено 30. Заплијењена су 2 бацача, 8 митраљеза, 1 пушкомитраљез и око 100 пушака. Властити губици су били 6 мртвих и 20 рањених.

У дневном извјештају Министарства оружаних снага „НДХ“ од 5. марта 1943. се каже:

„Четничке скупине, које су 2. и 3. о. м. вршиле потхват на Шековиће, након неуспјеха повукле су се у Мало Поље (8. км. ј. з. од Власенице) и Црну Ријеку (10 км. ј. и. од Власенице) У дводневним борбама четници су имали доста мртвих, рањених и заробљених. Узрок неуспјеха њиховог потхвата је наводно велики недостатак стрељива, због чега је међу четницима завладало наводно велико незадовољство према њиховим заповједницима,³

Узрок неуспјеха свакако није било „помањкање стрељива“, како се наводи у извјештају, јер су четни-

³ Архив VII, к. 20, рег. бр. 6/1—25.

ци муниципалну и оружје добијали од Нијемаца. До пораза је дошло због храбрости партизанских бораца и јединственог отпора народа Бирча, који је устао против ових изрода и помагао партизанске јединице (доста четника је приликом бјежања побијено од огорченог народа). Неколико дана послје пораза, бирчанска омладина и пионири су проналазили четнике сакривене по разним скровиштима и о томе обавјештавали јединице, а пронађено је и доста побацаног оружја.

Усташе су, ваљда незадовољне четничким поразом, неколико дана послје тога у Црној Ријеци „ухапсиле“ четничког команданта Милоша Еелоњу, са још неколико официра из његовог штаба, и спровеле их у Сарајево.

4. ПОКРЕТ БРИГАДЕ НА РОМАНИЈУ

а) НАПАД НА УСТАШКО УПОРИШТЕ У ХАН КРАМУ

Повољну ситуацију послје разбијања четника требало је одмах искористити. Канонада која се даноноћно чула била је знак да Главна оперативна група НОВЈ још води тешке борбе. Долазак партизанских снага из Бирча на простор Горажда, Јахорине и Калиновика био би од велике помоћи дивизијама НОВЈ, које су послје преласка Неретве морале пробијати себи пут до Дрине.

Бригада, појачана батаљоном Мајевичког одреда, била је спремна да крене према Главној оперативној групи.

Први батаљони су кренули из Шековића према Јавору 6. марта, а 8. марта су се сви батаљони прикупили у малим планинским селима Понијерка, Подбуквик, Рјечица и Равањско, која су се налазила на врло погодном мјесту, па су до тада, иако неколико пута паљена од усташа, колико-толико остала читава захваљујући томе што су била далеко од свих комуникацијских веза. На дан марша од ових села према Романији, Хан Пијеску, Власеници, Шековићима и Кладњу, није било села у коме би се могла како-тако смјестити бри-

гада, а камоли нека већа јединица. Све непријатељеве офанзиве, нарочито четнички напади, нису прошли а да војска није зановила у овим селима. Селаци су се већ навикли како треба да поступају у таквим случајевима. У почетку су и према нашим јединицама били неповјерљиви, али су после измјенили однос. Иако би стоку и осталу храну посакривали по базама у неприступачним шумама, увијек се нашло хране за бригаду у проласку. Читав овај крај се зове Жеравице, и у њему је дјеловао батаљон Реље Васковића, који је настојао да „тактизирањем“ некако „спасе“ ова села од усташа и четника. Иако се због тога још није јавно определијелио за партизане, када би наишли преко њевог краја, увијек их је обавјештавао о непријатељу и био им при руци.⁴ Овај батаљон је, у ствари, био остатак добровољачке војске која се најдуже одржала у источној Босни.

Увече 8. марта настављен је покрет према Хан Краму. Како се претпостављало да бригаду очекују тешке борбе, а у борбама посљедњих дана било је утрошено доста муниције, донијета је одлука да се „из хода“ нападну Хан Крам и Жљебови. То су два упоришта на цести Соколац—Хан Пијесак, од којих је Хан Крам било важније. У њему се налазила као стална посада 22. бојна усташког здруга из Соколца (црна легија). До рата се у Хан Краму налазила велика стругара, коју су партизани још 1941. године дјелимично попалили. Од тада стругара није радила, али су на стовариштима остале велике количине грађе. Жљебови су били мање важни, а у њима се налазила стална жандармеријска посада са нешто усташа.

Око 03.00 часа ујутру, 9. марта, бригада је стигла до Височника (4 км сјеверозападно од Крама). У Височнику су од породице Видака Бјелаковића⁵ добијени

⁴ Велики утјецај на Рељу Васковића имали су Светозар Косорић и Душан Јовановић, који су радили као партијски активисти на овом терену. Ипак је, на крају, Реља Васковић због своје неодлучности страдао у прољеће 1944. године убијен је од четника.

⁵ Породица Видака Бјелаковића из Височника била је сигурно партизанско упориште у том крају. Видак Бјелаковић је ухваћен од усташа и стријељан у прољеће 1942, а 13.

подаци о непријатељској посади у Краму, према којима код непријатеља до тада није било никаквих промјена.

Други и четврти (Бирчански) батаљон нападали су са сјевера, а 1. батаљон бригаде и 1. батаљон Мајевичког одреда са југа. Шести (Гласиначки) батаљон је нападао на Жљебове и обезбјеђивао правац од Соколца, а 3. батаљон је на Дебелој Међи обезбјеђивао правац од Хан Пијеска.

Напад је почео у 05.00 часова ујутру. Батаљони су дијелом непримјетно подишли бункерима и препадом заузели неколико спољних утврђених зграда. Према отпору који су пружиле усташе видјело се да се на Краму налазе веће снаге од очекиваних. Наиме, усташкој посади је у току ноћи стигло појачање. Штаб бригаде није раније утврдио распоред усташке одбране и снага у упоришту, већ је распоред батаљона за напад извршио у току марша и на основу података које је добио од домаћих људи из Височника. Други батаљон је, заједно са Првим, имао најтежи задатак. Требало је да се провуче кроз усташку одбрану и да нападне и заузме штапску зграду у центру упоришта. Батаљон је раније открио своје присуство, јер је убацио бомбе кроз прозоре зграде која је била празна. Да несрећа буде већа, неколико неспретно бачених бомби се одбило од решетака на прозорима и експлодирало међу нашим борцима. Усташе су успјеле да прије батаљона запосједну неколико бункера на коси, која је доминирала читавим предтереном око упоришта, и онемогуће напад батаљона Мајевичког одреда.

Први батаљон је изненадио усташке чете које су се налазиле у згради стругаре, поред пута који из Жљебова води у Крам, на самом уласку у мјесто. Борци су убили стражара и упали у зграду међу усташе, које су пружиле отпор. Тукло се само ножем, бомбама и

јула 1943. једна јединица 7. С.С. дивизије са усташама је опколила кућу на Височнику и стријељала 11 чланова породице, док је седам успјело да се спасе. Два члана породице — Михајло Бјелаковић, народни херој и његов деветогодишњи син Богдан погинули су у 20. романијској бригади, 1944. године.

кундаком. На крају је запаљена зграда (била је дрвена), а у њој су изгорјеле и усташе.

Четврти (Бирчански) и батаљон Мајевичког одреда, због тога што је напад прије времена откривен, имали су само дјелимичног успјеха.

Како су партизани имали озбиљних губитака, а већ је било заплијењено прилично муниције, одлучено је, око 10.00 часова прије подне, да се напад обустави и да бригада продужи даље према свом основном задатку у село Соколовиће, у које је стигла 9. марта прије подне.

Све заузете зграде запаљене су као и стругара. Заплијењено је доста муниције (око 15 сандука и око 20 мина за бацаче). У борби је убијено 27, а рањено 45 усташа.⁶ И губици бригаде су били озбиљни: 17 погинулих и 29 рањених.⁷ Највише губитака је имао 2. батаљон. Наводимо имена седам другова који су погинули, док за остале, на жалост, нема података: Ибрахим Чолаковић из Мостара, Ранко Чутурић и Матија Пелемиш из Кладња, Митар Стевић Зеко из Лопара, Десимир Тривковић, Милош Видаковић из Шековића,⁸ и Пилиповић Драган из Бихаћа. Рањеници су у пратњи једне чете упућени у Шековиће.

Тако је напад на усташку посаду на Хан Краму само дјелимично успио. Био је то типичан напад „из хода“, без претходног извиђања, на препад, на срећу. Усташе су откриле намјере 6. бригаде па су 8. марта увече ојачале посаду. Напад је почео у 05.00 часова ујутру — доста касно. Сњијег је прекрио читаву висораван око упоришта, и свануло је, а препад на који се рачунало није успио. Први налет усташе су успјеле да одбију, а даљи напади, преко ватром контролисаног брисаног простора, су слабили.

Ово искуство иоказује да се утврђена мјеста не могу лако заузимати на препад, посебно ако посаду сачињавају усташе које су спремне да се боре до посљедњег. И наша обавјештајна служба је подбацила.

⁶ Зборник IV, књ. II, док. бр. 321 и 339.

⁷ Зборник IV, књ. II, док. бр. 140.

⁸ Из књиге Борбени пут Шесте пролетерске бригаде, Наша ријеч, Зеница 1977.

Вјеровало се оцјенама домаћих, нама наклоњених мјештана, чији извјештаји нису били провјеравани. Штаб бригаде је цијенио да ће напад бити само једна успутна епизода да би се дошло до плијена у муницији. Испало је обратно, што је бригаду скупо коштало. Скоро 50 бораца је погинуло или било рањено, па се то одразило на борбену способност батаљона. Пораз је данима лебдио над штабом бригаде као тешка самокритика за недовољно промишљен потез.

Упориште Жљебови заузето је много лакше. Посада јачине од око 30 војника побјегла је према Соколцу.

б) НА ГЛАСИНЦУ

Покрет је настављен 10. марта. Бригада је прешла цесту Соколац—Рогатица и размјестила се на просторији Витањ—Обртићи—Озерковићи—Понор. Саобраћај између Соколца и Рогатице је прекинут. Усташе су из Соколца већ сјутрадан покушавале да успоставе саобраћај са Рогатицом. Два дана су вођене борбе око Витња и Куле. У овим борбама су 1. и 4. батаљон имали успјеха. Убили су десетак усташа и сви напори ових да овладају комуникацијом остали су до 14. марта без успјеха.

Тих дана су, упоредо са борбама вршена интензивна извиђања и прикупљање података о ситуацији на жељезничкој прузи Вишеград—Сарајево, посебно на одсјеку између Месића и Пала, на коме је бригада требало да се пребаци на јужну страну пруге. Подаци до којих се дошло нису били нимало повољни. Утврђене су концентрације јачих њемачких снага у свим мјестима дуж жељезничке пруге.⁹ У долини ријеке Дри-

⁹ Наређењем команданта њемачких трупа у „НДХ“ од 14. марта 1943. предвиђена је реорганизација 717. и 718. дивизије и предислокација у нове рејоне; 717. дивизија се прикупљала уз жељезничку пругу Вишеград—Сарајево, спремна за транспортовање, а 718. са домобранском 4. ловачком бригадом на простору Сарајево—Високо—Бугојно—Коњиц. Према том наређењу просторију источне Босне треба да преузме новодоведена 369. дивизија, с тим да једна њена јача пуковска група хитно запосједне простор Сарајево—Вишеград—

не, око Горажда и Фоче учео је и концентрисање италијанских јединица и четника. На основу таквих података, штаб бригаде је цијенио да се непријатељ на правцу намјераваног покрета бригаде прикупља и располаже са знатним снагама. Где се налазе дивизије Главне оперативне групе ништа се није знало. Наравно, ови подаци су имали своју тежину и утјецали су на одлуку. Требало је кренути у непознато, са батаљонима од којих су три скоро формирана од бораца који су се тешко одвајали од своје матичне територије.

Да би избјегла концентричан удар усташких и њемачких јединица, између комуникација Соколац—Рогатица и Месићи—Пале, бригада је већ 13. марта помјерена на просторију Калиманићи—Гучево, гдје се задржала до 17. марта. За тих неколико дана било је доста двоумљења шта даље радити и да ли кренути намјераваним правцем на југ преко ријеке Праче? Најзад је донијета одлука о повратку у Шековиће. Тамо је требало реорганизовати Мајевички одред и са њиме ојачани кренути у састав главнине. Сматрало се да ће тада вјероватно ослабити пажња непријатеља у долини ријеке Праче, и да ће се нешто више сазнати о јединицама Главне оперативне групе.

ц) НАПАД НА УСТАШКО УПОРИШТЕ У МИЛИБИМА И ЗАКЛОПАЧИ

До 17. марта, су вођене мање борбе са усташама које су излазиле из својих упоришта у Соколцу и Рогатици. При повратку у Шековиће одлучено је да се уз пут нападне на усташка упоришта у Милићима, Заклопачи и Дубници, сва на цести Власеница—Зворник. На овај задатак бригада је кренула у двије самосталне и простором одвојене колоне: десна правцем Цимрије—Сикира—Милићи, а лијева Хан Крам—Јавор—Ци-

Рогатица—Соколац—Мркаљи (дакле, усмјерена је према 6. бригади). Седма СС дивизија, била је размјештена на рејону Мосгар—Широки бријег. То су биле уводне припреме за нову операцију „Шварц“, гознату као пета непријатељска офанзива. (Зборник XII, књ. 3, док. бр. 36—38 и 51.)

коте—Мшгаћи. Напад је одређен за 18. март у поноћ. У наведеним упориштима налазила се посада јачине слабијег батаљона усташа, жандарма и легије.

Напад је почео тачно у заказано вријеме. Сва уگو>ришта су заузета до сванућа. Најжешћи отпор пружи-ле су усташе у упоришту Заклопача, на које је нападао 4. батаљон — Бирчански, који је у тој борби имао и највеће губитке. Тек кад су борци убацили бомбе и продрли у камену зграду, у којој су се усташе забари-кадирале, непријатељ је капитулирао. Усташе су има-ле 75 погинулих и несталих и 8 рањених војника.¹⁰ За-плијењено је доста муниције и хране. Попаљене су све војничке зграде, порушено неколико мостова и пре-кинуте телефонске везе.

Из бригаде је погинуло 6 бораца а пет је рањено¹¹. Међу осталима погинули су замјеник команданта 4. ба-таљона Мелентије Бошњак из Зенице и командир чете Филип Карић из Обреновца.

Иако су Милићи и Заклопача били добро утврђе-ни и брањени од усташа и домаће легије, батаљони бригаде су успјели да у шесточасовној оштрој борби оба ликвидирају. Искуства из претходне борбе на Хан Краму су коришћена. Напад је почео тачно у пола ноћи, иако су колоне самостално маршовале око 36 часова. На тај начин је постигнуто изненађење, па су усташе и поред огорченог отпора биле принуђене на капиту-лацију.

Истог дана сва заузета упоришта су напуштена и бригада је кренула за Шековиће.

5. ФОРМИРАЊЕ 1. МАЈЕВИЧКЕ И 1. ВОЈВОБАНСКЕ БРИГАДЕ

а) ПРВА МАЈЕВИЧКА БРИГАДА

Одлуком Покрајинског комитета КПЈ за БиХ од Мајевичког одреда је формирана Група мајевичких

¹⁰ Зборник IV, књ. 11, док. бр. 339.

¹¹ Зборник IV, књ. 11, док. бр. 140. .

ударних батаљона. Свечани чин формирања обављен је 25. марта 1943. у Шековићима.

Група је имала 5 батаљона. У њу је као 1. батаљон ушао Други (Мајевички батаљон) 6. бригаде, који је прије годину дана формиран од Мајевичког НОП одреда, као и три батаљона 2. мајевичког одреда. Формирање је и Пети — пратећи батаљон.

У Штабу групе били су: Перо Косорић командант, Мирко Филиповић политички комесар, Ратко Перић замјеник команданта, Павле Горанин замјеник политичког комесара, Вукашин Суботић начелник штаба, Роза Папо, а неколико дана после формирања Адем Акшамија референт санитета, и Веселин Радојчић интендант.

У штабу 1. батаљона били су: Миљенко Цвитковић, Мухидин Бегић, Војко Миловановић и Ненад Петровић.

Други батаљон је формиран од Јабланичког партизанског батаљона у новембру 1942. године. У његовом штабу били су: Срећко Стевић, Стево Поповић, Радивоје Ковачевић и Драгиша Максимовић.

Почетком децембра 1942. формиран је 3. батаљон од Семберијске партизанске чете и добровољаца из Семберије. У састав штаба батаљона ушли су: Јурај Ковачић, Јово Кокановић, Трифун Петровић Патак и Вељун Симић.

Четврти батаљон је формиран почетком фебруара 1943. од добровољаца, претежно из подрињских села. У штабу су били: Војо Ивановић Црногорац, Андрија Благојевић, Зарије Коцовић и Велимир Дакић.

Пети батаљон — пратећи је од наоружања имао два минобацача 81 мм и 2 вода тешких митраљеза, пионирски вод и вод за везу. У штабу батаљона били су Ервин Салзбергер и Шефко Авдић.

Бројно стање бригаде износило је нешто преко 700 бораца добро наоружаних пјешадијским и аутоматским оружјем. То је била бригада младости. Већина бораца били су омладинци и омладинке од 17 до 20 година, који су још неискусни ушли у тешку и сурову школу рата.

У Шековићима је организоваа скромна свечаност. Постројеним батаљонима одржали су пригодне говоре Хасан Ђркић, Перо Косорић и Мирко Филиповић. После свечаног дијела прославе, бригада је у маршевском строју продефиловала испред постројених батаљона 6. бригаде и народа који је у великом броју дошао да је поздрави.

Одлуком Врховног Штаба НОВ и ПОЈ од 11. априла 1943. Група батаљона је проглашена за 1. мајевичку, а почетком октобра за 15. мајевичку народноослободилачку ударну бригаду.

Како је Перо Косорић одређен за команданта новоформиране Групе батаљона, за замјеника команданта 6. бригаде одређен је Милош Зекић.

6) ПРВА ВОЈВОЂАНСКА БРИГАДА

Када су Сремци новембра 1942. прешли у источну Босну, рачунало се да ће се на Мајевници задржати само у току зиме. Међутим, ток оружане борбе је измијенио оваква предвиђања, па су Војвођани на тлу источне Босне формирали, чак, двије дивизије.

Предлог за формирање 1. војвођанске бригаде дат је још мјесеца децембра 1942. године, на Партијском савјетовању у Сасама и послат ЦК КПЈ. У јануару 1943. године оцијењено је да баш на тлу Мајевнице постоје сви услови за формирање првих војвођанских јединица. Због тога је већ у фебруару враћен у састав Сремског одреда Посавски батаљон.

Прва Група војвођанских ударних батаљона формирана је 11. априла 1943. године у селу Брђани (код Тавне) — Мајевница. Група је у саставу приликом формирања имала три батаљона: Фрушкогорски, Подунавски и Посавски, са око 568 бораца. Почетком јула 1943. Врховни штаб је Групу батаљона прогласио за 1. војвођанску НОУ бригаду. Као дан формирања узет је 11. април 1943. године.

У штаб Групе постављени су: Марко Перичин Ка-
мењар, Слободан Бајић Паја, Радослав Јовић Мишко,
Лука Мркшић Миша и Војислав Илић.¹²

6. ОДЛАЗАК У САСТАВ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ НОВ и ПОЈ

Три њемачка авиона су 22. марта 1943. бомбардо-
вала Кладањ, умјесто Шековиће, као одмазду за из-
вршен партизански напад на Милиће. Пошто је био па-
зарни дан, страдало је доста становника. Од бомбар-
довања су погинула 22, а 50 грађана и легионара је
било рањено. Изгорјело је око 15 кућа, а зграде котар-
ског надлештва и усташког логора су уништене. Посто-
ји још једно тумачење овог догађаја. Наиме, у то ври-
јеме је у Кладњу активно дјеловала група активиста и
симпатизера НОП-а и постепено утјецала на расположе-
ње и опредјељење становништва НОП-у. Због тога
је бомбардовање представљено као „грешка“, а устанак
је била морална пресија на становништво које се не-
гативно држало према тоталној мобилизацији Нијема-
ца и усташа.¹³

Ово је изазвало приличну панику код легионарс-
ке посаде и револт код становништва Кладња. До та-
да неосвојиви Кладањ могао се лако освојити, али за
то није било времена, јер је требало журити према
главној оперативној групи.

Крајем марта су се стекли сви услови да 6. и Ма-
јевичка бригада крену преко Романије у сусрет Глав-
ној оперативној групи. На Мајевци је остао јак Срем-
ски одред и језгро новог Мајевичког одреда, а у Бир-
чу Бирчански одред. Ради заштите болница, остављен
је и 4. батаљон 6. бригаде — Бирчански.

06је бригаде су 1. априла стигле на линију Ка-
лаузовићи—Озрен—Висовица—Средње. Нијемци су
реаговали употребом јединица 369. дивизије, па су во-

⁵² Војна енциклопедија, књ. 2, стр. 60, Београд, 1950. Васић
Борђе и Савић Срета, Прва војвођанска бригада, стр. 67 и 72.
Институт за историју Војводине, Нови Сад, 1979.

¹³ Зборник IV, књ. 11, док. бр. 141.

ђене борбе око Озрена, Висовице и између Средњег и Сарајева. Учињен је покушај да се преко Сарајева успостави веза са Врховним штабом. Ситуација је била иејасна. Преко емисија „Слободне Југославије“ могло се оцијенити да се Главна оперативна група налази негдје око Калиновика, па је сада било касно појављивати се на тој просторији, јер није учињено у вријеме када је било наређено.

Међутим, неочекивано је 1. априла успостављена веза са Врховним штабом, у јеку жестоких борби са јединицама 369. дивизије око Висовице. Из Средњег је са бијелом заставом у пратњи два њемачка официра стигао цивил са петокраком звијездом на капи и захтијевао од команданта батаљона да га одмах спроведе до штаба бригаде. Послије извјесног колебања спроведен је у штаб, који се налазио у селу Нишићи. „Ја сам Владимир Велебит, носим вам наређење Врховног штаба и ЦК КПЈ“; тако је отпочео своје представљање. Тренутна недоумица је брзо прошла, јер је Исо Јовановић, по неким детаљима из предратног живота, утврдио да је то заиста Владимир Велебит. О чему се радило? Велебит је из Калиновика стигао у Сарајево, одакле је као опуномоћеник Врховног штаба требало да крене у Загреб, ради преговора о размјени заробљеника. Пратио га је курир који је носио наређење за штаб 6. бригаде. Међутим, Велебит је дознао да бригада води борбу са 369. дивизијом, па је из Сарајева кренуо да особно успостави везу са њом. Истовремено је курира са наређењем и њемачком пратњом упутио преко Соколца за Власеницу, а одатле за Шековиће.

Наређење које је пренио штабу бригаде гласило је: „Одмах кренути према р. Дрини, пребацити се на њену десну обалу и избити у рејон Чајнича ради садејства са лијевим крилом Главне оперативне групе“.¹⁴

О преговорима са Нијемцима било је послје рата у страној штампи доста злонамјерних оцјена. Зато овдје износимо важније дијелове изјаве маршала Тита, коју је поводом ових преговора дао 12. новембра 1978. године:

„Још за вријеме битке код Ливна ми смо заробили једну групу припадника тзв. организације ТОДТ која је пљачкала економске ресурсе наше земље. То нису били војници неш

¹⁴ Зборник II, књ. 8, док. бр. 215.

цивили. С друге стране у затвору је било и код усташа и код Нијемаца много наших руководећих комуниста, нешто оних који су заробљени у борби, а нешто оних који су били на партијском раду по градовима. Један из те групе заробљених припадника организације ТОДТ предложио нам је размјену заробљеника. Ја сам тада сматрао да би то добро било, јер се радило о цивилима које је иначе штитила Женевска конвенција. Предложио сам да за једног Нијемца дају пет наших људи који су чамиле у њемачким и усташким затворима и логорима. То је било прихваћено. Тако смо успјели да ослободимо већу групу наших другова и другарица — комуниста, да их спасимо од крвничких руку.

У току битке на Неретви имали смо други случај. Као што сам вам већ рекао имали смо већи број заробљених Нијемаца и Италијана. Међу њима је био и онај командант батаљона Стрејкер. Са њима нисмо знали шта да радимо. Хране нисмо имали ни за себе, а нисмо их наравно хтјели ликвидирати, већ смо се придржавали одредби Женевске конвенције о ратним заробљеницима.

Нисмо то чинили, иако смо добро знали да су Нијемци убијали не само наше заробљене борце, неш и рањенике и болеснике, зато смо предложили размјену и Нијемци су то одмах прихватили. Три наша друга су ишла на преговоре са директивом да разговарају о размјени заробљеника, чиме би се нашој војсци признао и статус ратујуће страпс, у духу постојећих норми Међународног ратног права. Успјели смо да дође до размјене заробљеника тако да су многи наши другови спашени из руку целата и потом распоређени у разне јединице ..¹⁵

Велебит је подробно изнио ситуацију о току битке на Неретви. Говорио је о катастрофи Италијана, тешким губицима њемачких и усташких јединица, спору између Нијемаца и Италијана, и улози четника. Говорио је о тешкоћама наших јединица, посебно велике болнице са рањеницима и болесницима од тифуса. У Сарајево је стигао из Калиновика, око којег су наше дивизије разбиле јаке четничке снаге и баш тих дана обављале припреме за прелазак преко Дрине. Поновио је основни задатак: разбити преостале четничке формације на Дрини, које се још држе посредством Италијана, и тако створити услове за предах и одмор нашим измореним дивизијама и услове за лијечење већег броја рањеника и обољелих од тифуса. Четници су се коначно пред народом и пред иностранством при-

¹⁵ Јосип Броз Тито, Војна дјела, књ. 6, стр. 229.

казали као отворене слуге окупатора и истина о НОП-у је почела да се пробија и ван наше земље, нарочито код западних савезника. Због тога и наше двије бригаде треба што хитније да крену на извршење задатка који је поставио Врховни штаб. Разговор са Велебитом је трајао до касно у ноћ, јер је послје више од осам мјесеци то био први човјек који је донио вијести из Врховног штаба и представио реалну ситуацију у којој се налазио Народноослободилачки покрет. Сјутрадан, рано зором, Велебит се вратио у Сарајево, а бригаде су кренуле на јасно одређени задатак. У току покрета са Романије на Гласинац вођене су сталне борбе са дијеловима 369. дивизије, али су се бригаде приближиле комуникацији Сарајево—Вишеград. У Гучеву, код Рогатице, и околним мјестима извршене су посљедње припреме за прелазак ријеке Праче. У састав 2. батаљона бригаде ушла је и Гучевска партизанска чета, која је тако појачала борбену снагу батаљона.

Све припреме за покрет и прелаз преко ријеке Праче су биле завршене 6. априла. У току ноћног марша, у двије колоне, код мјеста Судићи је прећена набујала Прача, и зором, 7. априла, колоне батаљона избиле су на Горажданску Јабуку, непосредно испод села Храњен, у коме се налазила домобранска посада јачине око 120 људи, која се без борбе предала. Заплијењена су 4 митраљеа, око 100 пушака и пт топ са 150 граната.¹⁶ Предала се и једна чета домаће милиције. Већи број се одмах јавио да ступи у бригаду, међутим, већ наредне ноћи, скоро сви су побјегли својим кућама.

Бригаде се још нису прикупиле из дугачких маршевских колона, а цестом из Сарајева је наишла њемачка моторизована колона. Предњи дио њемачке колоне ухваћен је у клопку наше засједе. Уништена су 4 камиона и 3 мотоцикла, убијено је и рањено око 20 Нијемаца, а заробљен 1 официр и 10 подофицира. Ос-

¹⁶ Протшзтенковски топ је уврштен у Пратећи батаљон. Командир одјељења Рајко Глигоровић га је у неколико борби успјешно употребио. Закопан је на Милин кладама 10. јуна 1943. шдине.

тали дио колоне успио је да побјегне назад, према Сарајеву. Радило се о њемачкој извиђачкој јединици.¹⁷

Од Храњена је извршен покрет ка Дрини, у правцу Устиколине, и бригаде су заноћиле у рејону села Јабуке, испод Превиле. Цијеле ноћи је у долини Дрине врвило као у кошници, јер су јединице 1. пролетерске дивизије форсирале набујалу ријеку код Устиколине. Прасак ручних борби и минобацачких граната, као и одједи митраљеских рафала, стишали су се у расвит зоре. Источнобосанске бригаде су се налазиле баш на лијевом боку распореда Главне оперативне групе. Можда је то био тренутак да се покрену ка Горажду, овладају мостом преко Дрине и наставе наступање према Чајничу? На овај начин би се олакшало наступање 1. пролетерској, од Устиколине преко Ифсара у правцу Чајнича. Но, услијед непознавања ситуације у немања везе са Врховним штабом, није се тако поступило. Намјера Врховног штаба нису биле познате и ситуација је, у цијелини, била нејасна. Због тога је одлучено да се крене према Устиколини и повеже са главном оперативном групом. Тако је 8. априла 1943. успостављена веза са 7. крајишком бригадом а преко ње и са штабом 1. пролетерске дивизије код Устиколине. Напокон, послје године дана, остварен је први контакт са јединицама под директном командом Врховног штаба.

Коначно, остварено је оно што је до скоро изгледало као сан — наше источнобосанске бригаде су се нашле са пролетерима. Биле су то велике јединице, снажне и модерно наоружане, и људи који све могу. Дјеловали су, и поред свих тешкоћа преброђених у току дуготрајних борби, самоувјерено, а тако су се и понашали. Гледали су на нас као на млађе, неискусније партизане, још недорасле великим колективним подухватима које су они извршавали.

¹⁷ Заробљени њемачки официр је изјавио да је учествовао у преговорима који су вођени са њемачком командом у Горњем Вакуфу у току четврте офанзиве. Сви заробљени Нијемци су размјењени за заробљене партизане и ухапшене активисте НОП-а. (Зборник IV, књ. 12, док. бр. 47, 48 и Зборник II, књ. 9, док. бр. 36).

Међутим, први заједнички окршаји су веома брзо избрисали сва подозрења која су се јављала у првим сусретима. Већ прве борбе су показале да су се источнобосанске бригаде успјешно уклопиле у цјелину, извршавале све борбене задатке и веома брзо израстале кроз љуте окршаје у јаке борбене и хомогене колективе.

Сјутрадан су штабови 6. и Мајевичке бригаде позвани код друга Тита. Тај сусрет је, очекиван, са зебњом због доста спорог извршавања наређења Врховног штаба, али су другови били пресретни што им се приликом сусрета да се сретну са својим Врховним командантом.

7. КОД ВРХОВНОГ КОМАНДАНТА¹⁸

У Врховни штаб, који се налазио у селу Говзи, штабови бригада су кренули 10. априла прије подне. Ишло се пријеким путем од Устиколине, преко Миљевине и Јелеча. У Говзу су стигли предвече. Друг Тито је био отсутан и очекивало се да се врати. Тек што је почео разговор са друговима из Врховног штаба, јављено је да се друг Тито вратио и да нас чека. Кренули смо према једној кући на осамку, изван села. Кућа је била на самом рубу шуме, која се уздиже изнад Говзе. У ту малу босанску кривињару смјестио се Врховни командант НОВ и ПОЈ. Кад смо ушли у кућу затекли смо у њеном предњем дијелу, око огњишта на коме се распламсала велика ватра, неколико курира и пратилаца. Ту је био и замјеник начелника Врховног штаба Велимир Терзић. У једном углу радиста је примао неку депешу.

На собним вратима је стајао средовјечан човјек, препланула лица, плаве косе и плавих очију. То је био друг Тито.

¹⁸ Овај приказ је дат према сјећању Милоша Зекића објављеног 1950. г.

Прилазили смо му један по један да се поздравимо. Било нас је подоста: из два штаба по четворица¹⁹, затим Исо Јовановић, Угљеша Даниловић и Авдо Хумо из Покрајинског комитета КПЈ за БиХ.

Прве његове ријечи, које нам је упутио, биле су: „Гдје сте ви, лутајући Холандези?" Са сваким се врло срдачно руковао. Био је насмијан и сасвим једноставан. А већина од нас, који смо га први пут видјели замишљала га је као строгог, па и смркнутог команданта. Али ту оштрину, која је неопходна у командовању, брзо смо осјетили кроз борбе и битке у којима је непосредно командовао од Дрине преко Челебића и Вучева, на Сутјесци и Зеленгори, кроз све оне славне бојеве које су водиле наше бригаде у доба пете офанзиве.

Увео нас је у собу. Посједали смо на клупе око једног подугачког стола. Друг Тито је сјео на дрвени кревет и одмах нам објаснио зашто нас је назвао лутајућим Холандезима". Наиме, 6. бригада је дуго била одвојена од главнине и изоловано је крстарила по источној Босни. У тешкој ситуацији пребацила се у Срем и сукобила у Босутским шумама са једном јаким колоним Нијемаца. У тој борби су 6. бригада и Фрушкогорски батаљон до ногу потукли њемачку колону која је претресајући Босутске шуме налетјела на нашу засједу. У борби је погинуло преко 100 Нијемаца. То њемачка команда није могла прикрити у својим извјештајима. Један такав извјештај, након извјесног времена, пао је у руке крајишких јединица, које су водиле борбу са дијеловима исте њемачке дивизије. Извјештај је, са осталим заплијењеним документима, упућен у Врховни штаб. У њему је, отприлике, писало како је та и та њемачка колона у Босутским шумама на одсјеку Рача—Врбања упала у засједу једне лутајуће Титове бригаде и претрпјела тешке губитке. Зато нас је друг Тито назвао „лутајућим Холандезима".

¹⁹ Из Шесте бригаде су били Војо Љујић, Цвијетин Мijatовић, Милош Зекић и Пашага Манџић. Из мајевичке бригаде: Перо Косорић, Мирко Филиповић, Ратко Перић и Павле Горанин Илија.

Послије тога потекао је спонтан разговор без подношења извјештаја. Друг Тито је постављао многа питања и за све се интересовао. Замјерио нам је што нисмо на вријеме стигли у рејон Игман—Калиновик, али је замјерка била ублажена нашим извјештајем о војно-политичкој ситуацији у источној Босни. Посебно га је радовало кад је чуо како смо се чврсто повезали са сремским партизанима и да преко Саве непрекидно струји веза из Срема у источну Босну, да пристижу нови борци, пребацује се храна и стиже разна друга помоћ.

Друг Тито нас је детаљно обавијестио о протеклим догађајима. Одао нам је признање за досадагш рад и рекао да смо посебно правилно поступили када смо дијелом уништили њемачку колону код Горажда и довели заробљене њемачке официре. Преко нас је свим борцима бригаде упутио своје поздраве и признање.

Тешко је сјетити се свих детаља из тог разговора са другом Титом, који је трајао скоро два сата. Осим тога, већина нас је тада први пут изблиза гледала свог Врховног команданта, и наравно, „претворили смо се у око“ да што боље упамтимо његов лик. Пошто смо били уморни, многи од нас су се борили са сном. То је друг Тито примијетио, па је на неосјетан начин почео да скраћује разговор и онда наредио да се донесе вечера. За вечеру је било кувано месо од срне, коју је он тога дана уловио, и то повелико парче меса и сасвим мали комад јечменог хљеба. Та вечера је нама остала у сјећању као најпријатнија коју смо до тада имали.

Отишли смо на конак. Смјестили су нас у кућу гдје су били чланови АВНОЈ-а. Неке од њих затекли смо још будне Видјели смо старог Ивана Рибара и веома исцрпљеног, али ведрог Владимира Назора. Размишљали смо о овим честитим старцима. Но, највише смо размишљали о другом Титу. Многи од нас је тада желио да види нешто необично. А он није био необичан. Напротив — сасвим једноставан. Тако смо се брзо ослободили пред њим и без икаквог устезања разговарали о свему ...

Сјутрадан смо још једном били код друга Тита. Дао нам је упутства за даљи рад. Бригада је добила задатак да се распореди на одсјеку Дрине од Горажда преко Устиколине до Фоче и обезбјеђује позадину и даље наступање наших главних снага кроз Санцак и Црну Гору.

Требало је да по један батаљон Шесте и Мајевичке бригаде крене одмах у Калиновик и јави се другу Јанку (Моша Пијаде), са задатком да обезбјеђује рањенике код села Бјелинића и у горњем дијелу Неретве од четничких напада, као и да прикупља храну за Централну болницу. Растали смо се од друга Тита пуни нове снаге и спремни да извршимо сваку његову заповијест. Тада нисмо ни слутили да ћемо кроз непуна два мјесеца, у бици на Сутјесци, на положајима код Тјентишта и Кошура, водити борбу на живот и смрт и осигурати пролаз свом Врховном команданту кроз узани коридор, широк једва два километра, који је из Сутјеске изводио преко Крекова на Милинкладе, и даље према Зеленгори.²⁰

Резимирајући улогу Шесте и Мајевичке бригаде — боље рећи источnobосанских и сремских јединица, треба схватити специфичност ситуације у којој су се оне налазиле скоро годину дана. Изоловане од утјецаја Врховног штаба, остављене на широким просторима источне Босне и Срема, оне су биле приморане на примјену посебне тактике — морале су бити необично покретне, али и опрезне. Због услова у којима је створена, у којима се борила и дјеловала, 6. бригада се развила у типичну партизанску бригаду. До удруживања са Сремцима, па и после тога, све до доласка у састав Главне оперативне групе, 6. бригада је дјеловала самостално, стално нападана од свих могућих непријатеља НОП-а. Бригада је успјела да се у тешким условима НОП-а, у 1942. години, одржи на свом матичном територију. После повезивања са сремским пар-

²⁰ Руди Петовар, 6. пролетерска источно-босанска бригада, стр. 154—155, Војноисторијски институт ЈА, Београд, 1951.

тизанима иостигнуте су блиставе побједe над непријатељем и тако успјешно преброђене тешкоће устанка у источној Босни. Зато је и изграђена одговарајућа тактика — партизанска, самостална, независна и необавезна за друге јединице. Наравно, то је имало одраза на процјену ситуације и начин дјеловања у оквиру виших тактичких и оперативних формација. Зато физиономију и улогу 6. и 15. мајевичке бригаде, а посебно њихову тактику у овом периоду, треба посматрати кроз специфичност ситуације у којој су се налазиле. Кад данас оцјењујемо њихов допринос Главној оперативној групи Врховног штаба за вријеме, и послје, битке на Неретви, обавезно морамо имати у виду те специфичности. Допринос на непосредном војном плану, да се дејства јединица главне оперативне групе у долини Неретве олакшају појавом ових бригада на Игману и Јахорини, није у потпуности изражен. Но, не смијемо занемарити њихов политички и војнички удио изражен кроз војну и политичку стабилизацију народноослободилачког покрета на готово цијелој територији источне Босне, што је у знатној мјери олакшало и растерећивало јединице НОВ у борбама на Неретви, и даље у правцу Калиновика и Дрине. Захваљујући њиховом постојању везане су, не само знатне четничке и усташко-домобранске снаге са Романије и осталог дијела источне Босне већ и њемачке снаге које су се налазиле на тој територији, тако да нису могле да се одвоје за напад на јединице Главне оперативне групе. Најзад, значај стабилизације НОП-а на територији источне Босне још јаче се осјетио доцније, кроз два мјесеца, када је Главна оперативна група наишла на организован војнички прихват и организован териториј, на којем су се како-тако могле прехранити и одахнути десетковане и исцрпљене јединице које су учествовале у бици на Сутјесци.

Већ у лето 1943. године, нарочито у јесен, источна Босна је била потпуно ослобођена укључујући и Тузлу, а јединице НОВ и ПОЈ „куцале“ су на врата Сарајева. Свакако да су коријени тако повољне ситуације црпили снагу из првих устаничких дана 1941. године и теших дана 1942. године.